

הערות

(1) הנתונים לפי שנתון סטטיסטי לישראל, 39, 1988, לוחות ב/1 (ע' 42), ב/14 (ע' 58), כ"ז/1 (ע' 705); רשימת היישובים, אוכלוסייתם וסמליהם 31.12.1987, למ"ס, פרסום טכני 55, 1988, ע' 147-152.

(2) נראה לי שיש להתייחס בגישה שונה ל-12 היישובים היהודיים של חבל עזה, מאחר וחבל עזה כולו הינו אבסורד אוכלוסייתי, ומוטב שישראל תשתחרר ממעורבות באבסורד זה מוקדם ככל האפשר. לפי השנתון הסטטיסטי (ר' ה' 1 לעיל, ע' 705) היה החבל שאינו מתיימר להיות מרחב עירוני מאוכלס בסוף 1987 ב-545,000 תושבים. צפיפות האוכלוסיה היא איפוא 2112/ק"מ². (שטח החבל הוא 258 ק"מ²; ראה (Statesmen's Year-Book, 1963), p.1580) על צפיפות זאת עולה בישראל רק מחוז תל-אביב – 6042/ק"מ². אפילו נפת חיפה 1479/ק"מ², אך צפיפותו 460/ק"מ² בלבד, פחות מרבע מזאת של חבל עזה. (הנתונים לפי שנתון סטטיסטי לישראל, 39, 1988, לוחות א/1 (ע' 16/17), ב/4 (ע' 34), ב/7 (ע' 42/43).

אדר' דן רו פיזור האוכלוסיה בישראל

1. כללי

לצערי הרב, הניסיון ב-40 שנות קיומה של המדינה והתחזיות לשנות ה-2000 אין בהם נחמה ובשורה לרבים בתוכנו השואפים להגשים את התכנית לתפרושת האוכלוסיה, כפי שהומלצה ע"י יונתן גולני, ומקובלת על רבים.

ניתוח של המצב הקיים מלמד על מספר בעיות עקרוניות אשר כנראה ילוו אותנו עוד שנים רבות, רמת התעסוקה בעיירות הפיתוח בישובי הגליל והנגב וכן ההשקעות הגדולות הבלתי מנצלות במבנים שונים כולל בתי מגורים ותשתית עירונית אשר עם הזמן מצבם הפיסי הולך ומדרדר.

אילו היינו חיים במדינה ללא בעיות דמוגרפיות, היוצרות תחרות על הקרקע, אפשר היה לקבל ההצעה שהועלתה כאן לצמצם את מספר היישובים ולהקפיא את גידולם של אחרים, אך כנראה שנאלץ להתמודד גם עם בעיה זו אשר תלך ותחריף.

2. התעסוקה

לא לחינם ברצוני לפתוח בנושא התעסוקה: לדעתי המצב הקיים איננו מאפשר עוד להמתין עד אשר תוכן תכנית כללית ממנה תגזרנה תכניות אזוריות ולבסוף תכניות פיתוח מקומיות. יש לפעול במהירות. כל מי שקרא במוסף "ידיעות אחרונות" משבת 3/3/89 את הכתבה על הנגב, לא יוכל להשאר אדיש. הנתונים מדברים בעד עצמם: בחודשים דצמבר '88 וינואר '89 נרשמו בשירות התעסוקה כירוחם 9 דורשי עבודה על כל משרה מוצעת. שיעורי האבטלה בדרום גבוהים מהממוצע הארצי פי 2,5 עד פי 3.

בשנת 1987 עזבו את הנגב 14,000 איש בשנת 1986 נטשו 12,900 איש ובשנת 1985 – 11,685 איש.

גם בגליל המצב דומה, למרות ההשקעות הרבות במפעלים, מתן הקלות במיסוי ובמחירי קרקע, האבטלה נמצאת בשנים האחרונות בעליה.

מפעלים רבים נסגרו וחדלו לפעול או הצטמצמו ופיטרו עובדים. לאחרונה שמענו על קשיים גם כתעשיות בטחוניות שהועברו לגליל להגברת התעסוקה.

בסקר שנערך על ידינו לאחרונה בדבר מעבר עובדים ומשפחותיהם מאזור חיפה לאזור כרמיאל עם העברת מפעל עתיר-ידע – אשר מפעלים כגון אלה אנו שואפים להקים בגליל – מלמד שהעובדים אשר עברו זכו לתנאי דיוור משופרים, בעיקר דירות צמודות קרקע, קוטג'ים, וילות וכו'. העובדים אשר נשארו בחיפה ועדיין לא עברו רואיננו גם הם. הסיבות שנמסרו מדוע לא עברו עדיין היו כדלקמן (לפי החשיבות):

22,2%	סיבות משפחתיות (סירוב משפחה לעבור)
19,4%	עבודה לא בטוחה במפעל (פיטורים)
13,9%	חוסר תעסוקה לבת זוג
8,3%	חוסר כסף להחלפת דירה
33,3%	לא נוח מבחינה חברותית (רוב שהחליטו להשאר)
2,9%	לא ידוע

המסקנה: חוסר תעסוקה לבני זוג והעדר בטחון בעבודה בנוסף לכעיות משפחתיות מהווים גורמים המונעים מעבר לאזור הגליל. התנאי החשוב, שצויין על ידי 25% מהמראיינים, היה עבודה לשני בני זוג. איכות המגורים לכשעצמה אינה מהווה כנראה תמריץ בלעדי להערכת מקום המגורים לאזור.

3. הדיוור

המדינה באמצעות משרד הבינוי והשיכון בנתה ערים ושכונות ובתים רבים בתוכן ברוח התכניות המאושרות. כיום בעיות רבות ולוחצות כבר מאחורינו, חוסלו המעברות וזוגות צעירים יכולים להגיע לדירה בכל ישובי הפיתוח. גם הותיקים זכו להטבות ולהרחבת דירות במסגרת שיקום השכונות.

בראייה כוללת אפשר לומר, שיעדי משרד השיכון בהספקת דיוור הצליחו. נבנו למעלה ממיליון יחידות דיוור בישובים יהודים עירוניים בלבד.

הנתן הפחות נעים הוא, שקיים מלאי גדול של דירות ריקות ובלתי מאוכלסות בסה"כ כ-9% בממוצע ארצי שהם כ-85,000 יח"ד.

כשבודקים את הפיזור ברחבי הארץ מסתבר, לדאבונו, שאחוזי הדירות הריקות הגדולים הם בצפון כ-21% ובדרום 15%. הישובים המאופיינים במלאי דיוור ריק הם:

47%	מצפה רמון	28%	קרית שמונה
43%	ירוחם	22%	זכרון יעקב
33%	שלומי	22%	עפולה
31%	צפת	20%	דימונה
28%	מעלות		

מלאי דיוור ריק מייצג מלאי מוסדות ציבור וחינוך שאיננו מנוצל וכן מערכות תשתית אשר בהן הושקע ממון רב והן דורשות תחזוקה מעל ומעבר לכוחות הרשויות המקומיות. משרד השיכון מוכן לאחד דירות ולשפץ בתים, אך האוכלוסיה אינה מגיעה.

4. התחרות על הקרקע

הגידול באוכלוסיות היהודית והערבית במדינה מצביע על מגמות אשר יש להן השלכות על פיזור האוכלוסיה בעיקר בגליל אך גם בנגב.

בעוד שבמרכז הארץ גידול האוכלוסיה היהודית והלא-יהודית בשנים 1972-1983 היה פחות או יותר דומה (43% יהודים לעומת 48% לא יהודים) הרי בגליל ובחיפה המצב קריטי, באותה

תקופה גדלה האוכלוסייה בגליל, היהודית ב-28% והלא יהודית ב-51% וכחיפה ב-14% היהודית לעומת 47% לא יהודים. אם נפנה לבדוק המצב כנגב נזכח שהריבוי הטבעי של האוכלוסייה הברואית הוא מן הגבוהים בעולם, 6%-5% לשנה. בשנת 1977 מנתה אוכלוסיית הברואים כנגב 40,000 נפש, התחזית לשנת 1992 עומדת על 80,000 נפש ו-120,000 נפש בשנת 2000. העבודה המקיפה של תכנון ובניית ישובי קבע לברואים איננה מדכיקה את קצב הגידול והתחרות על קרקע איננה דבר שייפתר על נקלה. הצרכים הלגיטימיים של אזרחי המדינה יהודים וערבים בהרחבת הישובים הקיימים, מחייבות התיחסות עניינית ואסור לטאטא את הבעיה מתחת לשטיח.

5. זרכי פעולה

לא נראה לי שבמסגרות הקיימות אפשר לקדם את תכנית תפרושת האוכלוסייה, ובכוונתי להציע שינוי כיוון.

א. יש להעביר את ההנהגה וההובלה של פיתוח הפריפריה לתושבי המקום באמצעות העיריות והמועצות האזוריות, אשר יקבלו סיוע ויערץ ללא התערבות השלטון המרכזי.

ב. השלטון המקומי יכין את תכניות הפיתוח המקומיות, שתהיינה מבוססות על יתרונות המקום, כגון משאבי טבע, נוף, כוח אדם, מיקום גיאוגרפי וכו'. לשלטון המקומי תינתן השליטה המלאה על אישור התכנון הקצאת הקרקעות ומתן הקלות במסור.

ג. הישובים השונים יתחרו על משיכת יזמים לפיתוח המשאבים השונים ויקבלו סיוע מהממשלה על פי קריטריונים שייקבעו ע"י השלטון המרכזי ובסדר עדיפות שיוחלט עליו לאור הצרכים הלאומיים ולא עפ"י שיטה קבועה, כפי שנהוגה היום.

ד. כל הקרקעות בתחומי השיפוט של הרשויות המקומות יועברו לבעלותן וישמשו משאב טבעי ומנוף כלכלי לפיתוח הישובים ע"י הקצאתן, החכרתן ופיחתן, וכן ע"י גביית תשלומים מניצולן לטובת היישוב.

ההכנסות מהקרקע יושקעו במפעלים כלכליים שיזרמו הכנסות נוספות לעירוד הפיתוח, מפעלי תרבות, חינוך וספורט, וכן יצירת מקורות תעסוקה נוספים.

6. סיכום

על אף שהיתרונות ברמה המקומית ברורים, גם למשק הלאומי, יש יתרון מהדרך המוצעת. כפי שנאמר לעיל, האחריות להכנת תכניות הפיתוח – בידי השלטון המקומי. תכנית פיתוח לישוב או אזור תהיה בעלת מטרות מוגדרות; תקבע דרכי ביצוע, אפשרות לבקרה ולמדידת הצלחה, תצביע על אלטרנטיבות להתקדמות לקראת השגת המטרות ותציע דרך ליישום ולהתאמה תוך כדי הביצוע.

היתרונות הכלכליים של השליטה בקרקע, בתכנון ובמסור, יבטיחו הצלחה לתכנית הפיתוח המקומית. ההישגים ברמה זו אינם סותרים את המטרות הלאומיות. להיפך, כל הצלחה מקומית, בעיקר באזורי הפיתוח, מחזקת את המדינה כולה. ישובים משגשגים הם בסיס למדינה משגשגת. יזמה פרטית אפשרית ויכולה להצליח כאשר מאפשרים לה לפעול ולהרוויח ולמעשה הרווח הסופי הוא של החברה כולה. מעבר של יזם מיישוב ליישוב אולי מחליש ישוב אחד, אך מחזק ישוב אחר, והכלכלה הלאומית לא חשה בהבדל, כך שמנוקדת מבט לאומית אין זה משנה. לפיכך יש לאפשר את הגיידות והבחירה של המקום לכל יזם, לפי ההצעות שיובאו בפניו ע"י ראשי הערים, תוך מתן אפשרות לתחרות חפשית ביניהם:

מובן מאליו, שרשויות סמוכות יבינו שתחרות פרועה תפגע בסופו של דבר באזור כולו ולפיכך תפעלנה בהגיון, כדי לשמור שהיזמים ישארו באזור, הודות לעזרה השלמה הרדית. כך שהתרומה המשותפת של היזמים והרשויות המקומיות תהיה גדולה יותר ותוכל לפתח את האזור הקרוב לטובת כל התושבים. אין סיבה שרשות מקומית משגשגת לא תשקיע

באזור הקרוב לצורך הרחבת הבסיס התעסוקתי בסביבת המוקדים הקיימים והגברת מגוון האפשרויות, ומן האזור אין מניעה לעבור למספר אזורים וכך הלאה. פיזור האלוסיה יבוא עם ההצלחה הכלכלית והשגשוג. אחרי היזמים יבואו העובדים. מגורי רווחה, מערכת חינוך ותרבות ותעסוקת נשים יעודדו את המעבר לאזורים הללו. גם בתחום הזה, השליטה בקרקע בתכנון וכמסוי יאפשרו לספק את הדרוש. אין לי ספק שהצעת מחייבת ביטול מסגרות קיימות. דוגמה לשינוי מובהק התרחש לאחרונה בסוכנות היהודית, בה רוכזו המאמצים ההתיישבותיים בגליל וכנגב בלבד, תוך סגירה ואיחוד של יחידות שונות וקביעת מטרות בסדר עדיפות חדש. גם משרדי הממשלה חייבים לקבל החלטות קשות בעת שיפרדו מהשליטה המלאה בקרקע ובתכנון המקומי. אך מאחר ולא ניסינו דרך זו, אין זה הגיוני לפסול אותה. יש, לפיכך, צורך בהחלטה אמיצה ולא חזרה על דרך שלא הוכיחה את עצמה

מקורות

1. השניים בתפרוסת האוכלוסיה וביחסי יחידים ולא-יחידים עד שנות האלמיים. עליזה חבר-מיש סוציולוגית ראשית התנצת משרד הבינוי והשיכון – אוגוסט 1986.
2. ישובים יחידים עירוניים בשנים 1972-1983 / עליזה חבר-מיש סוציולוגית ראשית בהתנצת משרד הבינוי והשיכון ספטמבר 1985.
3. תכנון עבור הבידואים בדרום ישראל בהתנצת משרד הבינוי והשיכון.